

WSTĘP

Przedmiotem rozprawy magisterskiej jest marksizm-leninizm Józefa Wissarionowicza Stalina w jego polityce wewnętrznej od śmierci Włodzimierza Iljicza Lenina w 1924 roku do 1953 roku. W zasadzie pominąłem politykę zagraniczną Stalina przedstawiając jedynie, w ostatnim punkcie II rozdziału, genezę, rozwój i funkcjonowanie Międzynarodówki Komunistycznej – Kominternu.

Zdobycie władzy przez bolszewików w październiku 1917 roku oraz utworzenie przez nich pierwszego w dziejach państwa komunistycznego to wydarzenia, które miały decydujący wpływ na losy świata w dwudziestym stuleciu. Praktyczna realizacja marksizmu-leninizmu, ekspansja tej doktryny (szczególnie po II wojnie światowej) na cały świat oraz cała spuścizna po Związku Radzieckim będzie oddziaływać na bieg dziejów również w XXI wieku, a może nawet i w następnym. Fakt ten jest jednym z powodów wyboru, przeze mnie, tematu rozprawy magisterskiej.

Poza tym pod koniec lat 80. XX wieku w naszym kraju zaczęto mówić o tzw. „białych plamach” w historii Polski i Europy Wschodniej, od tamtej pory datuje się moje zainteresowanie historią najnowszą, przede wszystkim zagadnieniami skrzętnie ukrywanymi przez komunistów.

W pierwszym rozdziale przedstawię marksowski materializm historyczny i engelsowski materializm dialektyczny. Natomiast z nurtów rosyjskich socjalistycznych ideologii niemarksistowskich opisałem poglądy Aleksandra Hercena i Mikołaja Czernyszewskiego określanych w Związku Radzieckim jako „rewolucyjni demokraci”, a także wyłoniony po 1861 roku radykalny ruch znany pod nazwą narodnictwa. Opiszę również myśl polityczną Jerzego Plechanowa, do którego przyłgnęło, nie bez racji, określenie „ojciec rosyjskiego marksizmu”. W kolejnym punkcie pierwszego rozdziału przedstawię leninizm. Wreszcie w jego ostatniej części opisałem rozwój partii komunistycznej w ZSRR do 1953 roku.

Drugi rozdział w całości poświęcony będzie stalinowskiemu marksizmowi-leninizmowi. W ostatnim rozdziale opiszę genezę i rozwój bolszewickiej policji politycznej i obozów pracy oraz politykę indoktrynacji mieszkańców ZSRR przez to państwo.

Józef (Soso) Wissarionowicz Stalin (właściwie Dżugaszwili) urodził się, w gruzińskim mieście Gori, 6 (18) grudnia 1878 roku. Dopiero niedawno udało się ustalić prawdziwą datę jego narodzin.¹ Jego ojcem był szewc Wissarion (Beso) Iwanowicz Dżugaszwili, o którym wiadomo na pewno tylko tyle, że był pijakiem i awanturnikiem, który znęcał się nad swoją rodziną i stosunkowo szybko zmarł w wyniku ciężkiej choroby lub od ciosu zadanego nożem w czasie jednej z knajpianych bójek, w której uczestniczył.

Matką Józefa była Jekatierina z domu Geładze (1858 – 1936), pracowała jako pracznica, sprzątacznica lub szwaczka u bogatych mieszkańców Gori.

W 1902 lub 1903 roku Stalin po raz pierwszy wstąpił w związek małżeński z siostrą Aloszy Swanidze – swego przyjaciela z seminarium duchownego – Jekatieriną, która zmarła 25 listopada 1907 roku. Z tego związku, w marcu 1907 roku, przyszedł na świat pierwszy syn Stalina Jakow, który w 1943 roku zginął w niemieckim obozie koncentracyjnym.

W 1918 roku żoną Stalina została Nadieżda Siergijewna Allilujewa, z którą miał on dwoje dzieci, urodzonego w 1921 roku Wasilija (zmarł w 1964 roku) i o trzy lata młodszą córkę Swietlanę. W 1932 roku Nadieżda, w nie wyjaśnionych do końca okolicznościach, popełniła samobójstwo.²

W 1894 roku Stalin po ukończeniu szkoły parafialnej, jako jeden z najlepszych uczniów, rozpoczął naukę w Seminarium Duchownym w Tyflisie. Szkoła ta była jedyną uczelnią na Kaukazie, w której można było kontynuować naukę. Z tego powodu wstępowało w jej progi wielu młodzieńców nie zainteresowanych świadczeniem posług duchowych; jedynie pragnęli dalej kształcić się. Uczelnia ta, tak jak inne wyższe szkoły w Rosji była miejscem wszelkiego rodzaju niepokojów politycznych. Obok programów patriotów gruzińskich, na podatny grunt trafiały tam również idee socjalistyczne.

Młody Stalin należał do jednego z kółek socjalistycznych o nazwie Mesame Dasi, bardziej niż teologia interesowały go pisma Marksa. W 1899 roku został skreślony z listy studentów za nie przystąpienie do egzaminów. Wcale nie zależało mu zostać popem, było to marzenie jego matki.

¹ E. Radziński, *Stalin. Pierwsza pełna biografia oparta na rewelacyjnych dokumentach z tajnych archiwów rosyjskich*, Warszawa 1996, s. 18; Z. A. Miedwiediew, *Nieznany Stalin*, [w:] *Dziś – przegląd społeczny*, Nr 6 z 1996 r., s. 119-120; *Mały oxfordzki słownik historii świata w XX wieku*, Londyn 1992, s. 566

² R. Miedwiediew, *Rodzina Stalina*, Warszawa 1990, *passim*; o kulisach związanych ze śmiercią Nadieżdy zob. E. Radziński, *Stalin...*, *op. cit.*, s. 292-324, rozdział pt. *Śmierć Nadieżdy. Straszny rok 1932*

Pod koniec grudnia 1899 roku został przyjęty do pracy w tyfliskim obserwatorium geofizycznym, gdzie pracował przez kilka miesięcy, była to jedyna praca zawodowa w ciągu całego życia. Choć w tym czasie nie zrezygnował z działalności politycznej i propagandowej, bowiem przechowywał zabronioną literaturę i ulotki tyfliskiego komitetu, świeżo powstałej Socjaldemokratycznej Partii Robotniczej Rosji.

Zaraz jednak całkowicie poświęcił się temu zajęciu. Od roku 1904 jego artykuły publikowało nielegalne pismo gruzińskich esdeków „Brdzoła”. W maju tegoż roku był jednym z głównych organizatorów demonstracji w Tyflisie, w której wzięło udział 2000 robotników. Doszło do starć z policją, połała się krew. Pod koniec 1901 roku Stalin został jednym z członków kierującego działalnością partii w Tyflisie komitetu, w następnym, 1902 roku stanął na czele organizacji socjalistycznej w spokojnym abchaskim mieście Batumi, w którym zorganizował manifestację robotniczą, w czasie starć z policją zginęło 15 osób. Koba, jego pseudonim rewolucyjny z tego okresu, oczywiście pragnął rozlewu krwi, wiedział, iż tylko wielka jej ilość rodzi wielką rewolucję. „Coraz bardziej staje się przywódcą maleńkiej grupki zwolenników Lenina w Gruzji” pisał jego przyjaciel z tego okresu Soso Iremaszwili.³

W kwietniu został po raz pierwszy aresztowany i od razu trafił do mrożącego krew w żyłach więzienia w Batumi. Następnie zesłano go na Syberię, do Udy, skąd 5. stycznia 1904 roku uciekł. Wrócił do Tyflisu, gdzie prowadził agitację w duchu leninowskiej teorii partii. Choć bolszewicy w Gruzji praktycznie nie istnieli.

Od roku 1908 do rewolucji lutowej Stalin większość czasu spędził w więzieniu i na zesłaniach, z których (oprócz ostatniego) zadziwiająco łatwo udawało mu się uciekać. Fakt ten jest jednym z koronnych argumentów części historyków twierdzących, iż w tym okresie Stalin współpracował z Ochroną.

W listopadzie 1912 roku, po kolejnej ucieczce z zesłania, Stalin drugi raz w życiu wyjechał z Rosji. Przez kilka dni przebywał u Lenina, mieszkającego w owym czasie w Krakowie. Wrócił do Petersburga, by w grudniu udać się do Wiednia, w którym przebywał przez sześć tygodni. W tym czasie napisał, na polecenie Lenina, artykuł pt. „Marksizm i kwestia narodowa”. „Dzieło” to było pierwszym i czołowym tekstem autora do sławy jako teoretyka.

W lutym 1913 roku Stalin powrócił do Petersburga, szybko jednak został aresztowany i skazany na cztery lata zesłania. W Piotrogradzie zjawił się dopiero w marcu 1917 roku czyli po rewolucji lutowej. Do powrotu Lenina z emigracji praktycznie to on

stał na czele rosyjskich bolszewików. Jako redaktor „Prawdy” wspólnie z Kamieniemem głosił poglądy w zasadzie popierające Rząd Tymczasowy i w tym duchu cenzurował artykuły Lenina przysyłane ze Szwajcarii. Jednak w końcu uznał słuszność lenińskich „tez kwietniowych”.

W czasie rewolucji październikowej Stalin mimo, iż nie brał udziału w jej militarnej organizacji, odegrał niezmiernie ważną rolę łącznika z ukrywającym się Leninem oraz przygotował mu drogę ucieczki w razie klęski przewrotu.

W stworzonej Radzie Komisarzy Ludowych objął on tekę narkoma ds. narodowości.

W czasie wojny domowej pełnił funkcję komisarza poszczególnych frontów. Jego zadaniem było „zaprowadzenie porządku” i dyscypliny przez rozstrzeliwania wśród szeregów cofających się własnych wojsk. Tymi działaniami przyczynił się znacznie do wygranej bolszewików, choć wyczyny Trockiego przyćmiły Stalina.

W latach 1919 – 1922 był on komisarzem Inspekcji Robotniczo – Chłopskiej, w 1922 roku został Sekretarzem Generalnym RKP(b), które to stanowisko stało się, po pewnym czasie, równoznaczne z przywództwem w partii. Następnie wszedł w konflikt z Leninem, który w tzw. „testamencie” nakazał usunąć go ze stanowiska Sekretarza Generalnego, czego jednak, z wielu powodów, nie dokonano.

W walce o władzę najpierw wyeliminował tzw. „opozycję lewicową” z Trockim na czele, przy pomocy Zinowiewa i Kamieniewa, później zniszczył ich wspólnie z Bucharinem. Tego ostatniego wyeliminował już samodzielnie.

5 marca 1953 roku Stalin po kilku dniach agonii w niejasnych okolicznościach zmarł.

E. Radziński podsumowując zagadkowe wydarzenia towarzyszące śmierci Wodza napisał: „Nigdy się nie dowiemy, co się wydarzyło tamtej nocy w zamkniętych pokojach Gospodarza. Są jednak tylko dwa możliwe wyjaśnienia. Albo Gospodarz zważywał i rzeczywiście polecił wszystkim ochroniarzom pójść spać, albo... [...] ktoś kazał Chruszczowowi [dowódca zmiany ochroniarzy Stalina] zwolnić jego podwładnych z posterunków, żeby mógł zostać sam na sam z Gospodarzem – on lub jakiś inny, nie znany nam człowiek. Po aresztowaniu Własika Beria oczywiście zwerbował sobie agentów wśród pozbawionej nadzoru ochrony. Gospodarz liczył na jego brak inteligencji. I przeliczył się. Beria wykorzystał ostatnią szansę uratowania własnej głowy.[...]”

³ cyt. za: R. Radziński, *Stalin...*, *op. cit.*, s. 57

Czy zrobili zastrzyk śpiącemu po Mardżali [słabe, młode wino] Gospodarzowi? Czy zastrzyk spowodował atak? Czy Gospodarz mimo wszystko obudził się i usiłował wezwać pomoc? Trucizna jednak działała, więc zdołał dojść tylko do stołu? Skoro tak rzeczywiście było, to przestaje dziwić zdumiewająca odwaga współpracowników. Na wieść o nieszczęściu wcale nie pędzą z pomocą. Jak gdyby wiedzą, co się stało i że Gospodarz jest już niegroźny. Jeśli nawet nikt nie wstrzyknął śmiertelnego środka, to i tak cała czwórka [Beria, Malenkow, Chruszczow, Bułganin] spokojnie i świadomie opuszcza Stalina, pozwalając mu umierać bez pomocy.

W obu możliwych wariantach zabili go”.⁴

Literatura sowietologiczna jest bardzo bogata jednak paradoksalnie stosunkowo niewiele prac omawia myśl polityczną Stalina czy nawet szerzej Lenina; do autorów to czyniących muszę zaliczyć przede wszystkim Leszka Kołakowskiego, Andrzeja Walickiego, Józefa Marię Bocheńskiego i Andrzeja F. Grabskiego oraz Richarda Pipesa, który przedstawił w swojej pracy doktrynę Lenina. Poza tym bardzo przydatna okazała się biografia J. W. Stalina autorstwa rosyjskiego historyka Edwarda Radzińskiego, który miał dostęp do tajnych i nie publikowanych wcześniej materiałów. Pomocna okazała się też publikacja Allana Bullocka; ważną rolę odegrały również prace Józefa Smagii i Mieczysława Smolenia. Chociaż ten ostatni w wielu miejscach z przedstawionych faktów wyciąga błędne, według mnie, wnioski, pisząc np. „Prawdę mówiąc, konflikt pomiędzy Cerkwią a partią zapoczątkowała sama Cerkiew w styczniu 1918 roku, kiedy to Tichon publicznie wyłożył swój «patriarchalny» kurs wobec polityki bolszewików: «opamiętajcie się, wy szaleńcy, i zaprzestańcie waszych krwawych czynów»”⁵, a przecież oczywiste jest, iż bolszewizm ze swojej istoty jest wrogi każdej religii.

Oprócz tego warto tu wspomnieć o „Małym oxfordzkim słowniku historii świata w XX wieku”, „Archipelagu Gułag” Aleksandra Sołżenicyna i słynnej już „Czarnej księdze komunizmu”, która jak głosi podtytuł, opisuje zbrodnie i ludobójstwo dokonane w myśl komunistycznej ideologii. Zakres tematów poruszanych przez A. Sołżenicyna

⁴ E. Radziński, *Stalin...*, *op. cit.*, s. 601-602. O ostatnich chwilach życia Stalina zob. S. Allilujewa, *Dwa-dzieścia listów do przyjaciela*, Warszawa 1996; natomiast o okolicznościach śmierci zob. A. Awtorchanow, *Zagadka śmierci Stalina. Spisek Berii*, Londyn 1983. Oprócz tego ukazało się sporo biografii omawianej postaci m. in. zob. A. Bullock, *Hitler i Stalin, żywoty równoległe*, t. 1-2, Warszawa 1994; M. Mikeln, *Stalin*, Warszawa 1990; R. Conquest, *Stalin*, Warszawa 1991; L. Marcou, *Życie prywatne Stalina*, Warszawa 1999 oraz biogramy [w:] *Mały oxfordzki...*, *op. cit.*, s. 566-568 i *Wielka Internetowa Encyklopedia Multimedialna: Wiem*, <http://www.encyklopedia.pl>, (wydruk w posiadaniu autora).

⁵ M. Smoleń, *Stracone dekady. Historia ZSRR 1917-1991*, Warszawa – Kraków 1994, s. 117

na jest znacznie bogatszy, chociaż autor skupił się na sowieckich obozach pracy i eksterminacji uwięzionych w nich ludzi.